

Språk og psykologi

«Man må spørre seg om boksen er en god metafor for menneskesinnet og dets begrensninger, mens det som befinner seg utenfor, representerer kreativitet»

Hans Andreas Tvedt
hans@klisjeer.no

Den ganske hverdagslige oppfordringen om å «tenke utenfor boksen» er for de fleste bare en irriterende klisjé som ikke nødvendigvis bidrar med annet enn at man føler seg uoriginal. Boksen i uttrykket kan være en metafor for rutinen, de strenge rammene rundt vante tankemønstre, og språkbildet er assosiativt med firkantethet og fordomsfull begrensning.

Uttrykket har sneket seg inn fra engelsk, og dukker opp i norsk skriftlighet i begynnelsen av 1990-årene. På engelsk, der The Phrase Finder kan dokumentere en anvendelse fra 1975 (i Aviation Week & Space Technology), er det særlig i ledelses- og motivasjonslitteraturen uttrykket trives, og opphavsteoriene bringer oss fort til psykologien.

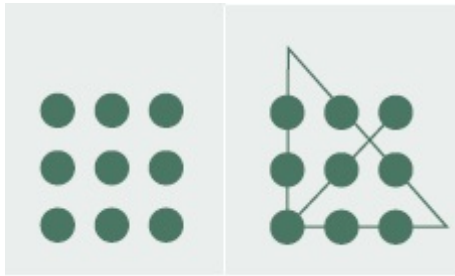
Enda mer vanlig er det å knytte «å tenke utenfor boksen» til det såkalte nipunktsproblemet

En ofte angitt opprinnelse knytter seg til en undersøkelse der gestaltpsykologen Karl Duncker (1926), mens han var student under Wolfgang Köhler, testet sine medstudenters «produktive tenkning» og «funksjonelle fiksering», som var begrepene han brukte. I et av flere lignende eksperimenter delte han forsøkspersonene i to grupper, og brakte dem en og en til et bord der det lå en rekke gjenstander, blant dem stearinlys, esker og tegnestifter. Oppgaven gikk ut på å henge stearinlyset på veggen i øyehøyde ved hjelp av gjenstandene på bordet. Løsningen Duncker selv så for seg, var å benytte tegnestiftene til å feste eskene som en hylle for lysene. Forskjellene for de to gruppene var at på det ene bordet lå tegnestifter, fyrstikker og stearinlys pent i eskene sine, mens bordet for den andre gruppen hadde alt liggende fritt utover, og eskene var tomme. Personene i den første gruppen slet mer med å løse oppgaven (ga opp eller brukte lengre tid), enn dem som sto foran et bord der gjenstandene var strødd ut foran dem. Dette skulle indikere at våre forutinntatte oppfatninger om en tings funksjon (den funksjonelle fikseringen, her at eskene var til oppbevaring av gjenstandene som skulle benyttes) begrenser og forvansker vår evne til problemløsning.

Slike tenkemåtetester av evnen til det Edward de Bono (1967) omtaler som lateral tenkning, er morsomt å lese om og prøve ut, og ganske forsmedelig når man befinner seg i gruppen som ikke klarer å tenke utenfor boksen. Det er likevel ikke noe som knytter Dunckers tegnestifter utenfor boksen til talemåten, og først 30 år etter at hans hovedverk ble oversatt til engelsk i 1945, er «thinking outside the box» dokumentert skriftlig. Det er nok en etymologi tilført i ettertid, kanskje fordi det er et godt eksempel.

Enda mer vanlig er det å knytte «å tenke utenfor boksen» til det såkalte nipunktsproblemet. The Phrase Finder mener utgangspunktet for uttrykket er denne hjernegåten, som først er kjent fra *Sam Loyd's Cyclopedia of 5000 Puzzles, Tricks, and Conundrums (With Answers)* fra 1914.

Oppgaven er kjent: Ni prikker plassert kvadratisk skal gjennomstrekkes med fire rette linjer uten at man trenger å løfte pennen.

Det finnes andre måter å formulere oppgaven på (og den kan også løses på flere vis, sågar med bare tre streker), men poenget er at hvis man forsøker å holde seg innenfor den usynlige rammen av de ytre prikkene, vil det ikke gå. Det er samtidig ingenting i oppgaven som forlanger det, så «boksen» man forholder seg til, er skapt av vår egen tendens til å innsnevre tenkningen med regler.

I **Boyd og Goldenbergs selvutviklingsbok** *Inside the box* (2013, s. 19) hevdes det at psykologen J.P. Guilford skal ha utført en studie med de ni punktene tidlig i 70-årene (der bare 20 prosent klarte å bryte ut av den imaginære punkt-boksen), og at denne studien var utgangspunktet for talemåten. Siden er dette iherdig gjentatt som opphavet på internett, men det er så vidt jeg kan se, ingen som viser til hvilken studie dette skal ha vært, og uten nærmere kilder er det vanskelig å undersøke om Guilford har benyttet frasen eller overhodet har arbeidet med de ni punktene.

Kershaw og Ohlsson (2004) gjennomgår derimot flere studier på nipunktsproblemet (uten å nevne Guilford eller å tenke utenfor boksen), og der den eldste er Burnham og Davis fra 1969. Man må imidlertid spørre seg om boksen er en god metafor for menneskesinnet og dets begrensninger, mens det som befinner seg utenfor, representerer kreativitet. De fleste godtar språkbildet uten å tenke nærmere over det, så grovt sett fungerer det jo, men det er altså ingenting som tyder på noe faktisk faglig opphav i psykologien.

For øvrig var funnene til Kershaw og Ohlsson at svært få klarer å løse oppgaven uten betydelig hjelp. Burnham og Davis ga for eksempel en av gruppene beskjed om at løsningen krevde at de trakk strekene utenfor den imaginære boksen. Resultatet var at bare marginalt flere fikk det til. Det er jo litt oppmuntrende å huske på når heisen stopper og du har glemt mobilen på kontoret.

Referanser

- Boyd, D., Goldenberg, J. (2013). *Inside the Box: The Creative Method that Works for Everyone*. London: Profile Books
- Burnham, C.A., Davis, K.G. (1969). The nine-dot problem: Beyond perceptual organization. *Psychonomic Science*, 17, 321–323. <https://doi.org/10.3758/BF03335259>
- Danesi, M. (6. mars 2009). The Original «Thinking Outside the Box» Puzzle!, *Psychology Today*. Hentet 06.02.2019 fra <https://www.psychologytoday.com/us/blog/brain-workout/200903/the-origina...>
- Duncker, K. (1926). A Qualitative (Experimental and Theoretical) Study of Productive Thinking (Solving of Comprehensible Problems). *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, 33, 642–708. <https://doi.org/10.1080/08856559.1926.10533052>
- Duncker, K. (1945). *On problem-solving*. Washington, DC: The American Psychological Association.
- Kershaw, T., Ohlsson, S. (2004). Multiple Causes of Difficulty in Insight: The Case of the Nine-Dot Problem. *Journal of Experimental Psychology Learning Memory and Cognition*, 30(1), 3–11. <http://dx.doi.org/10.1037/0278-7393.30.1.3>

Martin, G. (udatert). *Think outside the box, The Phrase Finder*. Hentet 06.02.2019 fra <https://www.phrases.org.uk/meanings/think-outside-the-box.htm>